

Pojem práva na odpor v Lockovej politickej filozofii¹

František Medo

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SK

MEDO, F.: The Concept of Right for Resistance in Locke's Political Philosophy.

Philosophica Critica, vol. 1, 2015, no. 2, ISSN 1339-8970, pp. 33–44

The aim of this paper is to expose the basic outlines of Locke's arguments about the justification for resistance to the illegitimate authority and the premises of its reasoning. We devise this main objection in two parts – at first we focus on the state of nature where that reasoning has its foundation and then we provide a closer inspection of the right for resistance in Locke's Two Treatises of Government. At the end we define the basic features of Locke's concept of society taking into account the purpose of its constitution.

Key words: Right for resistance – State of nature – Constitution of society – Legislative power

Úvod

V politickom myslení Johna Locka, resp. v tej jeho časti, ktorá je venovaná problematike štátu a spoločnosti, nachádzame niekoľko prvkov naznačujúcich, že Lockovým zámerom ako politického a sociálneho mysliteľa bolo, okrem iného, aj obhájenie a zdôvodnenie možnosti odporu, ako politickej akcie členov politického telesa. Nám pôjde o to, aby sme tento Lockov pojem *ius resistendi* predstavili ako pojem politickej, resp. sociálnej zmeny a zároveň budeme hľadať motívy vedúce k takémuto kroku, t. j. k Lockovmu zdôvodneniu možnosti odporu. Máme za to, že tento nárok (na odpor) nie je v Lockovej koncepcii iba istou krajnou eventualitou

¹ Text je čiastkovou prezentáciou výsledkov výskumnej úlohy VEGA 1/0565/13: *Idey človeka, slobody a súkromného vlastníctva v sociálno-politickom myslení raného novoveku.*

politického života, akýmsi jeho za určitých okolností sa vyskytujúcim sprievodným javom, ale práve naopak, že tento nárok je konštitutívnou súčasťou Lockovho konceptu spoločnosti a štátu. Tým máme na mysli to, že z obhájenia tohto nároku (obsiahnutého v Lockovom *Druhom traktáte o vláde*) implicitne vyplývajú isté abstraktné podmienky, ktoré však pomerne presne charakterizujú určitý koncept spoločnosti v jeho fundamentálnych rysoch. Tento náš zámer je oprávnený, pretože metodicky nadväzuje na jeden z interpretačných prístupov k Lockovmu *Druhému traktátu o vláde*, ktorého ústrednou myšlienkou je skúmanie práva na odpor tak, ako ho autor traktuje v danom diele.² Konkrétne máme na mysli interpretačný prístup Richarda Ashcrafta. Nadväzujeme naň však iba do tej miery, že v ňom nachádzame podporu skúmania, ktoré je tematicky zamerané na pojem práva na odpor v Lockovom myslení.³ V našom texte sa okrem analýzy argumentov, ktoré toto právo zdôvodňujú (ako jednej stránky problému), pokúsime o artikulovanie už spomenutých charakteristík spoločnosti, ktorých je táto argumentácia implicitným vyústením (ako druhej stránky problému).

Ak chceme čo najpresnejšie pochopiť právo na odpor v danom Lockovom texte, musíme porozumieť dôvodom, na ktorých tento filozof zakladá argumentáciu týkajúcu sa daného pojmu. Ak teda skúmame právo na odpor, všimame si najmä to, čoho je toto právo právom, resp. o aký odpor ide, voči čomu alebo komu a aké podmienky musia byť splnené, aby využitie tohto práva mohlo byť legitímne. Pokiaľ ide o súvislosť s politickou zmenou, o ktorej sme už hovorili, tá je azda na prvý pohľad zrejmá – asi by sme si nevedeli predstaviť situáciu, kedy je toto právo v spoločnosti využité či uplatnené⁴ bez toho, aby v nej nastala zmena, resp. rôzne druhy zmien. Argumenty v *Druhom traktáte o vláde* nám dávajú dôvod myslieť si, že takáto zmena je zmenou radikálnou, otriasajúcou spoločnosťou v hĺbkach jej konštitúcie, t. j. že môže ísť dokonca aj o zmeny štátoprávne, resp. ústavné, ktorých dôsledkom môže byť aj kolaps spoločnosti. (Pridržiavajúc sa Lockových argumentov ide o stav, kedy už spoločnosť neplní účely, pre ktoré bola zriadená). Nechceme Locka stavať do pozície radikála či teoretika revolúcie, no pokiaľ ide o funkciu, ktorá je pre „zdravie“ politického telesa rozhodujúca (v zmysle základnej funkcie plnenia účelu spoločnosti, ktorým je ochrana vlastníctva), Locke určite nie je kompromisným autorom.

² Ide o štúdiu s názvom *Locke's political philosophy* tvoriacu súčasť zborníka štúdií o filozofii Johna Locka nazvanú *The Cambridge Companion to Locke*.

³ Ako však uvádzame v texte samotnom, na Ashcrafta metodicky „nadväzujeme“, t. j. nachádzame u neho zdôvodnenie spôsobu, akým sa v skúmaní uberáme a zároveň nám pomáha vo vytýčení rámca skúmania. Avšak v konkrétnom spôsobe, akým toto skúmanie prebieha, sa od neho odchyľujeme.

⁴ Všade tam, kde hovoríme o „uplatnení práva na odpor“, máme na mysli jeho vykonávanie, t. j. konanie, ktoré z neho vyplýva, pričom pôvodný anglický výraz, ktorý ním prekladáme, je *execution*.

Naše uvažovanie začneme skúmaním pojmu práva na odpor na samom začiatku Lockovho výkladu v *Druhom traktáte o vláde*, keďže motívy, ktoré naň poukazujú, sa vo väčšom počte a v zreteľnejšej spojitosti objavujú práve v tejto časti textu. Naším východiskom bude analýza prirodzeného stavu z perspektívy nami sledovaného problému, t. j. z hľadiska rozpoznania tohto problému v tomto bode Lockovho uvažovania. Je badať, že korene argumentov zdôvodňujúcich právo na odpor siahajú až sem. V danej súvislosti nás bude zaujímať aj charakter konštitúcie spoločnosti, resp. prechodu z prirodzeného do spoločenského stavu z hľadiska Lockovej formulácie účelu vytvorenia politického telesa. Mimoriadnu dôležitosť pripisujeme analýze samotného pojmu práva na odpor v jeho komplementárnej súvislosti s pojmom legislatívnej a výkonnej moci, ktorú sa budeme snažiť zdôrazniť ako nevyhnutnú pre konštitúciu a zachovanie politického telesa. Nakoniec sa budeme venovať otázke podoby spoločnosti, pokiaľ ide o jej konštitutívne charakteristiky, črtajúcej sa na pozadí pochopenia práva na odpor ako (v perspektíve nášho skúmania) centrálného bodu uvažovania o spoločenskej problematike. Zároveň dodávame, že východiskom nášho skúmania daného pojmu bude primárne abstraktná rovina, na ktorej Locke tento pojem rozvíja, t. j. pôjde o skúmanie podmienok jeho uplatnenia v spojitosti s pojmom účelu⁵ ustanovenia spoločnosti, a nie o domýšľanie jeho možných vyústení. Nevyhýbame sa pritom prijímaniu určitých predpokladov, ktoré nám majú pomôcť v rozvinutí nášho vlastného zámeru, avšak pre tieto predpoklady nachádzame oporu v samotnom texte, na ktorý sa pri ich artikulácii vždy odvolávame.

Predpoklady práva na odpor v prirodzenom stave

Z hľadiska našej úvahy budeme sledovať práve to, akým spôsobom Locke predstavuje postavenie človeka v prirodzenom stave vo vzťahu k prirodzenému zákonu, ktorému je podriadený, ako aj mieru vynútiteľnosti jeho rešpektovania a „sankciu“, ktorá sa naň vzťahuje. Ide práve o zákon, ktorého porušenie či prekročenie nie je v prirodzenom stave stanovené nejakými jednoznačnými podmienkami. Podobne nie sú stanovené ani podmienky sankcie jeho porušenia. To, čo Locke určuje, je súbor prvkov chránených prirodzeným zákonom, označený súhrnným pomenovaním vlastníctvo, pričom ide o vlastníctvo osoby človeka a majetkov (*estates*), ktorých sa (človek) zmocňuje prácou (Locke 1965, 198). Ide o tzv. „pracovnú teóriu vlastníctva“ (*Labour theory of Property*). „Jej základom je

⁵ Týmto výrazom prekladáme anglické slovo *end*, Lockom využívané všade tam, kde hovorí o tom, akému cieľu slúži vzniknutá spoločnosť, resp. aká je jej základná funkcia. Tento moment potvrdzuje aj W. Röd, podľa ktorého „prirodzený zákon, ktorý je normou pre vzťahy medzi jednotlivcami už v prirodzenom stave, charakterizoval Locke ako rozumový“ (Röd 2004, 71).

tvrdenie, že aj keď človek v prirodzenom stave žije na zemi, ktorá je spoločným vlastníctvom všetkých ľudí, samotný človek je výlučným 'vlastníkom svojej osoby', t. j. nikto druhý nemá na jeho osobu právo, iba on sám" (Manda 2007, 95). Uvedené dva predmety vlastníctva sú neodcudziteľné, t. j. žiadny iný človek na ne nemá nárok. Pokus o vznesenie takéhoto nároku je prekročením prirodzeného zákona. Dôsledkom prekročenia je vznik oprávnenia na použitie všetkých prostriedkov, ktorými môže napadnutý človek počas hroziaceho nebezpečenstva ochrániť svoje vlastníctvo (Locke 1965, 179). Toto je jeden z aspektov Lockovej obhajoby práva na odpor v prirodzenom stave. Právo vzdorovať nelegitímnemu konaniu (smerujúcemu k odcudzeniu vlastníctva nejakého človeka, ktorý ho nadobudol v súlade s požiadavkami kladenými na vznik vlastníctva prirodzeným zákonom), sa tak v prirodzenom stave stáva nástrojom okamžitej nápravy porušenia prirodzeného zákona. Všeobecným účelom prirodzeného zákona je prostredníctvom udržiavania mieru zachovanie ľudstva. „Tak ako je každý zaviazaný zachovať sám seba a neopustiť svoju misiu svojvoľne, tak z rovnakého dôvodu má (pokiaľ nie je ohrozené jeho zachovanie a pokiaľ tak môže urobiť) zachovať aj ostatné ľudstvo a pokiaľ nejde o vykonanie spravodlivosti na previnilcovi, nemá odňať alebo poškodzovať život alebo to, čo vedie k zachovaniu života, slobody, zdravia, údov alebo statkov druhého“ (Locke 1965, 141). Konanie v súlade s prirodzeným zákonom ako aj právo trestať jeho porušenie tak slúžia tomuto účelu.

Locke tiež popisuje okolnosti, za akých dochádza k oprávnenému obmedzeniu práva na odpor. Ide o udelenie a vykonanie trestu, ktorý je odplatou „primeranou previneniu“, ktorá má byť vykonaná iba tak, aby „plnila úlohu náhrady a výstrahy“ (Locke 1965, 142). Tým je ospravedlnené odňatie vlastníctva (v rôznej miere) človeku, ktorý sa previnil a prirodzený zákon porušil. (V krajom prípade môže byť previnilcovi odňatý aj jeho život). Vzťah porušovateľa zákona k poškodenému (resp. k poškodeným), na úkor ktorého sa toto porušenie udialo, je v prirodzenom stave priamy. To znamená, že výkon moci je v kompetencii jednotlivca rozumom poznávajúceho „normu“, ktorá je obsahom prirodzeného zákona.⁶ Locke sa nazdáva, že „aby mohli byť všetci ľudia zdržovaní od toho, aby porušovali práva druhých a aby neškodili jeden druhému a aby mohol byť dodržaný prirodzený zákon, ktorý chce mier a zachovanie celého ľudstva, je vykonávanie tohto zákona vložené do rúk každého človeka“ (Locke 1965, 142). Ďalej je potrebné všimnúť si niekoľko nasledujúcich súvislostí. Akt ochrany vlastníctva vyplývajúci z rozpoznanie a následného konania podľa prirodzeného zákona je individuálnym, prirodzeným zákonom vštepovým „zabezpečovaním poriadku“ (podľa vyššie zmienenej štruktúry), pričom jeho cieľom má byť bezpečné užívanie vlastníctva všetkých v prirodzenom stave. Teda právo na vlastníctvo je

⁶ Mohli by sme povedať, že moc výkonná je spojená so zákonodarnou mocou, ktorou je v tomto prípade akt rozumového rozpoznanie zákona.

legitímne iba za predpokladu, že ho človek získava vlastnou prácou a teda nie na úkor iného tým, že „nezákonne“ siahne na vlastníctvo ním nadobudnuté a v dôsledku toho jemu patriace. A naopak, zachovávanie svojho vlastníctva, ktoré je v súlade s prirodzeným zákonom je zároveň aj zohľadňovaním práva všetkých ostatných na zachovávanie vlastníctva. Zrejme v tomto bode by sme mohli nájsť základ spoločnosti. Prirodzený zákon v tom, čo „nevyslovene“ stanovuje, obsahuje popri individuálnom záujme presadzovanom v legitímnom nároku na vlastníctvo aj aspekt spoločného záujmu.

Nám teraz nejde o to, aby sme detailne skúmali jeho charakter, či zdroje, z ktorých Locke čerpal (hoci toto skúmanie by mohlo byť veľmi produktívne). Ide skôr o to, aby sme v priamej nadväznosti na Locka „správne porozumeli politickej moci a odvodili ju z jej pôvodu“ (Locke 1965, 142). Hľadisko spoločného záujmu je totiž založené na predpoklade, že človek v prirodzenom stave nie je izolovaným individuum bez väzieb k ostatným ľuďom. Ani ním byť nemôže, pretože je už vo svojej podstate spoločenský. Toto je špecifické Lockovo videnie a zdá sa, že jeho konečné zdôvodnenie má teologické korene. Podľa Locka sú všetci ľudia „dielom všemohúceho a nekonečne múdreho Stvoriteľa, poslaní do sveta na jeho rozkaz a v jeho službách, sú jeho vlastníctvom a ním sú utvorení tak, aby vytrvali podľa toho, ako sa páči jemu, a nie niekomu inému“ (Locke 1965, 142). Azda nebudeme ďaleko od pravdy, keď povieme, že práve na tomto zdôvodnení Locke zakladá argumentáciu v prospech rovnosti ľudí, ktorej jadrom je rovnosť v pôvode. Rovnosť spočíva v rovnakom nároku na čokoľvek v Bohom stvorenej prírode, s vylúčením nároku na iného človeka (pričom nárok sa týka užívania v zmysle vlastníctva, ktorého primárnym účelom je zachovanie a spríjemnenie života).

Človek teda nemôže byť vlastníctvom iného človeka (a pravdaže nemôže siahať ani na vlastníctvo iným človekom nadobudnuté). Pre pochopenie pojmu spoločenskosti v prirodzenom stave je potrebné odkrytie štrukturálnej súvislosti medzi pojmami rovnosti, spoločného záujmu a spoločného užívania prírody. Avšak pri-držiavajúc sa zámeru našej úvahy všimame si najmä zmienený aspekt spoločného záujmu, pretože ten tvorí konečný cieľ, ktorého napĺňanie oprávňuje človeka v prirodzenom stave ku konaniu ochraňujúcemu svoje vlastníctvo pred akýmkoľvek nelegitímnymi nárokmi naň, t. j. k uplatneniu „práva“ na odpor. Dôležitou vecnou charakteristikou uplatnenia tohto práva je to, že vždy ide o individuálny⁷ konflikt o právo (t. j. o zabezpečenie práva pre jednotlivca), ktorého rozhodovanie sa deje bez nestrannej a všetkými uznávanej autority oprávnenej k takémuto rozhodovaniu (Locke 1965, 199).

⁷ V. Manda upozorňuje na rozmer individuálnej slobody človeka v prirodzenom stave v súvislosti s napĺňaním, či uskutočňovaním prirodzeného zákona. Manda tvrdí, že „sloboda Lockovho človeka v prirodzenom stave ide tak ďaleko, že každý človek sám, nezávisle od druhých, sa stáva vykonávateľom prirodzeného zákona“ (Manda 2012, 295).

Inou (možno nie až tak nápadnou) charakteristikou je zabezpečovanie všeobecného cieľa, ktorým je zachovanie ľudstva. Prepojenie medzi nimi tak, ako ju charakterizuje sám Locke, sme si všimli vyššie. To, že človek nemá opúšťať svoju misiu znamená, že má uskutočňovať svoje ľudské určenie tak, ako ho vymedzuje prirodzený zákon. Zachovanie ostatného ľudstva je tak napokon zabezpečené individuálnym poznaním prirodzeného zákona, ktoré je prístupné každému človeku. „Stav prirodzený má zákon prirodzený, aby ho riadil a ten zaväzuje každého, a rozum, ktorý je týmto zákonom učí všetkých ľudí, ktorí sú ochotní nechať si poradiť, že sú si všetci rovní a nezávislí, nik nemá poškodzovať druhého na jeho živote, zdraví, slobode, či majetku...“ (Locke 1965, 141). Ide o spoločnú črtu celého ľudstva. Vďaka nej je boj o právo v konfliktnnej situácii, kedy došlo k jeho porušeniu, obranou práv celého ľudstva. O kolektívny záujem ľudstva sa tak zasaďuje každý, kto dobrovoľne koná v súlade s prirodzeným zákonom. Máme za to, že v *Druhom traktáte o vláde* je exponovanie tejto funkcie konania v súlade s prirodzeným zákonom neprehliadnuteľné. No využitie práva na odpor voči konaniu, ktoré nie je v súlade s prirodzeným zákonom nemožno charakterizovať ako úsilie o zmenu, ktorá by mala mať spoločenský charakter. Nie je to pravdaže možné z toho dôvodu, že prirodzený stav nie je spoločenským stavom.

Nechceme tu detailne skúmať prirodzený zákon ako konečný zdroj výkladu pôvodu spoločnosti, a taktiež ani sledovať stupne spoločenského vývinu v uvedenom diele. Ide nám skôr o zdôraznenie toho, že Locke už v tej časti svojho výkladu, ktorá je venovaná prirodzenému stavu, nachádza a jasne artikuluje pomerne rozvinutý pojem práva. Toto právo charakterizujeme ako rozvinuté z toho dôvodu, že v jeho pojme je obsiahnuté zohľadnenie vzťahu celku k jednotlivcovi, a tým teda aj rudimentárne porozumenie problému ľudskej slobody. Zrejme v tomto zmysle by sme mohli rozumieť charakterizovaniu prirodzeného stavu ako počiatočného stavu spoločnosti.

V kontexte Lockových sociálno-filozofických a politicko-filozofických úvah sú hľadisko práva a hľadisko individuálnej ľudskej slobody konštitutívnymi pre pochopenie motívov vedúcich k rozvinutiu takej teórie spoločnosti, ktorej fundamentálne základy spočívajú na hľadaní rovnováhy medzi individuálnymi nárokmi (majúcimi podobu práv) jednotlivca v spoločnosti, t. j. sférou slobody jednotlivca a vytýčením jej hraníc touto spoločnosťou. Zárodočné formy, v ktorých nachádzame toto napätie v *Druhom traktáte o vláde* sú formami spoluzitia jednotlivcov v prirodzenom stave, formami ich vzťahov z hľadiska toho, ako sú určené vlastníctvom ako centrálnym bodom uvažovania o spoločnosti a to práve z pohľadu účelu ich vzniku.

Právo na odpor v politickej spoločnosti

Ak by sme chceli určiť všeobecný dôvod vzniku spoločenského stavu, museli by sme prihliadnuť na postavenie jednotlivca v prirodzenom stave, pokiaľ ide o zabezpečenie ochrany jeho práv. Locke uvažuje o tom, do akej miery je v prirodzenom stave možná ochrana práv konštatujúc, že prirodzený stav sa vyznačuje nízkou mierou ich ochrany. Inak povedané, dôvodom zmeny prirodzeného stavu na stav spoločenský je (z pohľadu našej úvahy) právna neistota. „Politická organizácia vzniká ako vzájomné zabezpečenie sa slobodných vlastníkov proti riziku neistoty“ (Krsková 2011, 378). Podobne aj V. Manda zdôrazňuje, že „rozhodnutie individuí pre politickú spoločnosť je rozhodnutím vedeným predovšetkým snahou o uchovanie si súkromného vlastníctva a slobody, ktorá je s ním spojená“ (Manda 2015, 29). V rámci Lockovho *Druhého traktátu o vláde* v časti zameranej na vysvetlenie povahy tejto zmeny je dôležité poukázať aj na to, do akej miery a v akom zmysle jej dôvod pramení v prirodzenom zákone. V prirodzenom stave je totiž prirodzený zákon jedinou normou, resp. (primeranejšie vyjadrené) všeobecným pravidlom upravujúcim vzťahy medzi ľuďmi. Locke hovorí o mociach (*powers*), ktoré má človek v prirodzenom stave⁸ (Locke 1965, 199–200). Avšak práve všeobecnosť prirodzeného zákona spôsobuje ťažkosti s jeho aplikáciou na konkrétne prípady.⁹ Okrem toho prirodzený zákon nie je uznaný všeobecným súhlasom, čo taktiež komplikuje jeho zavedenie ako zdroja zákonnosti s pozitívnym a jasne artikulovaným obsahom (Locke 1965, 199). Toto sú dva hlavné dôvody vstupu ľudí do politickej spoločnosti z hľadiska „nedokonalosti“ prirodzeného zákona (vo vyššie zmienenom zmysle).¹⁰ V tejto súvislosti je potrebné všimnúť si, že prirodzený zákon je akýmsi predobrazom, či rámcom každého pozitívneho zákonodarstva. Jeho rozvinutie do podoby pozitívnych zákonov je jedným z aspektov premeny prirodzeného stavu na stav spoločenský. Okrem toho si tu môžeme všimnúť veľmi jasnú formuláciu stanoviska prirodzenoprávnej koncepcie práva, keďže podľa Locka „je prvým a fundamentálnym prirodzeným

⁸ Prvou je moc vykonať čokoľvek, čo človek považuje za vhodné pre zachovanie seba a iných, pokiaľ to dovoľuje prirodzený zákon, a druhou je moc trestať zločiny spáchané proti tomuto zákonu.

⁹ Z vecného hľadiska je vznik legislatívnej moci výsledkom riešenia problému aplikácie prirodzeného zákona na možné konkrétne prípady jeho porušenia, zanedbania či nerešpektovania.

¹⁰ Uvedomujeme si komplikácie spojené s takýmto pohľadom na prirodzený zákon, pričom však opätovne zdôrazňujeme, že sa vôbec cielene nepokúšame o jeho podrobnú a dôkladnú analýzu. Tento pohľad nám má iba pomôcť v našom vlastnom zámere sledujúcom vznik legislatívnej a výkonnej moci, pričom za primárny dôvod ich vzniku považujeme ochranu práv jednotlivca. Náš pohľad na prirodzený zákon teda rozvíja túto interpretáciu iba do tej miery, do akej si to vyžaduje naša vlastná úvaha.

zákonem, ktorý má riadiť i legislatívu samu, zachovanie spoločnosti“ (Locke 1965, 202).

Budeme sa usilovať zdôvodniť také chápanie zmeny prirodzeného stavu na stav spoločenský, ktorej základom bude najmä premena podôb legislatívnej a výkonnej moci, nakoľko už v prirodzenom stave môžeme identifikovať počiatočné formy týchto mocí. Ich charakter je v prirodzenom stave tesne spätý s prirodzeným zákonom, čo znamená, že počiatočné formy „legislatívnej“ a „výkonnej“ moci sú formami rozpoznaní prirodzeného zákona a následného konania v súlade s ním. V spoločenskom stave už ide o rozvinuté a modifikované formy legislatívnej a výkonnej moci. Ich modifikáciou tu máme na mysli odovzdanie týchto dvoch mocí spoločnosti, čím ľudia „postupujú právomoc realizovať prirodzený zákon kolektívu“ (Krsková 2011, 378). Mohli by sme povedať, že z vecného hľadiska je tento moment momentom vzniku politickej spoločnosti. Tu si bližšie všimnime vzťahy medzi pojmami legislatívnej moci, výkonnej moci a prirodzeného zákona v rámci spoločenského stavu. Všeobecným účelom postúpenia právomoci realizovať prirodzený zákon je zachovanie spoločnosti, a to z dôvodu, že spoločnosť je zárukou ochrany vlastníctva. Vidíme, že premenu prirodzeného stavu na stav spoločenský Locke vlastne zdôvodňuje naplnením všeobecného účelu, rovnako ako dodržiavanie prirodzeného zákona v prirodzenom stave. Ibaže tentoraz sa zameriava na spoločnosť, takže samotná formulácia účelu je tu odlišná. To, čo je však v oboch prípadoch totožné, je pohľad zacielený na účel a prostredníctvom neho dosahované dobro (čo sme vyššie v úvahe o prirodzenom stave formulovali ako kolektívny záujem), na to kvôli čomu vzniká spoločnosť a kvôli čomu je v prirodzenom stave prospešné konanie v súlade s prirodzeným zákonom. V abstraktnej rovine *Druhého traktátu o vláde* je všeobecný účel pojmom zastrešujúcim celú argumentáciu v prospech rozdelenia mocí v štáte a zavedenia platných zákonov, sústredným postavením legislatívnej moci pozitívne vymedzujúcej hranice vlastníctva. Mohli by sme v ňom badať silný holistický prvok, keďže jednotlivcom integrovaným v spoločnosti je až touto integráciou poskytnutá možnosť ochrany vlastníctva. Jej zárukou je „spojená sila spoločnosti“ (Locke 1965, 205).

V rámci systému oddelených mocí je prínosné pozrieť sa na právo na odpor v komplementárnej súvislosti s legislatívnou a výkonnou mocou. Máme za to, že komplementárna súvislosť medzi nimi (o ktorej sme si predsavzali hovoriť už v úvode a ktorej sa tematicky venujeme v tejto kapitole) spočíva v tom, že právo na odpor nadobúda svoju legitimitu vo chvíli, kedy legislatívna a výkonná moc svoju legitimitu strácajú, t. j. za predpokladu, že dochádza k ich zneužívaniu či ku konaniu, ktoré prekračuje hranice vymedzujúce ich pôsobnosť. A ide predovšetkým o ohraňovanie pôsobnosti týchto základných mocí, keďže až ich prekro-

čenie je príčinou na uplatnenie práva na odpor.¹¹ Ich zlyhanie teda legitimizuje toto právo. Tu sa stáva kľúčovým práve pojem legitimacy vôbec. V kontexte *Druhého traktátu o vláde* (a najmä v tých jeho častiach, kde Locke charakterizuje jednotlivé moci a vzťahy medzi nimi) nadobúda výraz „legitímny“ primárny význam „zákonného“, t. j. zaznieva v ňom odkaz na spoločný súhlas pochádzajúci z dohody (spoločenskej zmluvy) plniaci funkciu posledného zdôvodnenia toho, čo možno považovať za legitímne konanie (napr. konania vládcu). „Limity moci sú dané zákonom, za ktorým musí stáť vôľa všetkých občanov“ (Krsková 2011, 379). V konečnom dôsledku to znamená, že legitimita činov držiteľ'a (resp. držiteľ'ov) politickej moci v štáte je na základe uvedeného významu nevyhnutnou podmienkou toho, aby bol splnený všeobecný účel, pre ktorý spoločnosť vznikla.

Pokiaľ ide o našu vlastnú úvahu, tak na Lockom rozpracovaný koncept del'by moci sa pozeráme práve takto, t. j. primárne ako na stanovovanie podmienok, za ktorých je správa spoločnosti legitímna (bez ohľadu na formu vlády), čo sa napokon odvíja od toho, do akej miery dokáže takáto del'ba moci naplniť všeobecný účel, ktorým je zachovanie spoločnosti a jej „dobro“. Z vecného hľadiska je teda využitie práva na odpor odstúpením od spoločenskej zmluvy a opätovným prevzatím práv a teda aj politickej moci ľuďmi vstupujúcimi do politického telesa. Ide o tie práva a politickú moc, ktoré boli pri jej uzavretí postúpené autorite zmocnenej touto zmluvou k správe spoločnosti v zhode so spoločným dobrom ako účelom jej vzniku. Locke vlastne rozumie tomuto právu ako nevyhnutnému opatreniu, ktorým rieši situáciu (či stav), kedy už ľud nie je viazaný autoritou vládcu, parlamentu, či kohokoľvek, kto má v rukách politickú moc, pričom hovorí o tzv. odvolaní sa k nebesiam (*appeal to heaven*), čím zdôrazňuje moment opätovného vzniku prirodzeného stavu medzi vládou a ľuďom, kedy absentuje autorita a zároveň aj pravidlá, ktoré by riešili vzniknutý konflikt (Locke 1965, 220).

Jedným z hlavných cieľ'ov, ku ktorému v našej úvahe smerujeme, je charakterizovanie spôsobu a štruktúry naplnenia práva na odpor v spoločenskom stave (keďže ho odlišujeme od spôsobu jeho naplnenia v prirodzenom stave, o ktorom sme už hovorili). V prvom rade upozorňujeme na to, že na Lockom rozvíjaný pojem práva na odpor sa vôbec nepozerala ako na argument teoretika revolúcie. Oveľa väčšiu pozornosť pripisujeme jeho porozumeniu na abstraktnej rovine a snažíme sa (podobne ako aj v predchádzajúcich častiach našej úvahy) o uchopenie daného pojmu s prihliadnutím na funkciu, akú zohráva pri napĺňaní všeobecného účelu. Locke uvažuje skôr o tom, čo každá revolúcia predpokladá, nepopisuje teda vecne nejaký konkrétny stav spoločnosti, v ktorej sa k revolúcii schyľuje, či v ktorej sa revolučné dianie už odohráva. Časť *O zániku vlády* by sme

¹¹ Rôzne podoby prekročenia týchto mocí ich držiteľ'mi Locke dôkladne analyzuje najmä v časti *O zániku vlády*.

dokonce celú mohli čítať práve skôr ako analyzovanie predpokladov možného revolučného pohybu v spoločnosti. Popis faktického stavu, do ktorého zánik vlády (a tým aj kolaps spoločnosti) vyúsťuje, nie je predmetom Lockovho záujmu. Skúmanie, ktorému sa v danej časti venuje, je skúmaním štrukturálnych charakteristík kolapsu spoločenského stavu (predovšetkým jeho príčin). Pokiaľ ide o nami sledovaný pojem práva na odpor, dané skúmanie chápeme ako určovanie a spresňovanie podmienok, za ktorých môže byť toto právo legitímne uplatnené. Ako sme už upozorňovali, vždy ide o podmienky, ktoré vznikajú v dôsledku porušenia spoločenskej zmluvy. Toto porušenie „dodáva“ legitímnosť právu na odpor. A z hľadiska štruktúry má tak samo právo na odpor, v okamihu kedy tieto podmienky vznikajú, charakter legitímneho vyjadrenia nerešpektovania, „nezaviazanosti“ spoločenskou zmluvou, a teda aj „nepatričnosti“ v rámci politického telesa a rozchodu so spoločnosťou. Ich následkom je štrukturálna či personálna premena legislatívnej moci (Locke 1965, 243–244). Locke v tejto súvislosti stále hovorí o oprávnenosti k „novému začiatku spoločnosti“, k prechodu do prirodzeného stavu, ktorý už uvažovanie o ustanovení nových foriem legislatívnej moci predpokladá – to je to, čo ho zaujíma.¹²

Záver

Na záver si pripomeňme hlavné aspekty Lockovho pojmu práva na odpor. Zamerajme sa na samotné odlíšenie spôsobu jeho naplnenia v spoločenskom stave od spôsobu jeho naplnenia v prirodzenom stave. V prirodzenom stave ide vždy o individuálny konflikt o právo, ktorého rozhodovanie či riešenie nie je upravené pravidlami, čo je fakt, ktorý vyjadruje plné prirodzené právo jednotlivca konať tak, aby ochránil svoje vlastníctvo a využil pritom všetky prostriedky, ktoré mu pomôžu pri dosiahnutí tohto účelu. Locke však už v prirodzenom stave kladie dôraz na všeobecný účel, ktorý má zohľadňovať konanie jednotlivca jednak vo využívaní zdrojov v prírode, a potom aj v ochrane vlastníctva. Týmto všeobecným účelom je zachovanie ľudstva. Naplnenie individuálneho práva na vlastníctvo a jeho ochranu (ktorej by sme mohli rozumieť ako právu na odpor v jeho prvotnej forme) teda vedie k zabezpečeniu všeobecného účelu – k zachovaniu ľudstva. Tieto prvky sú obsiahnuté v štruktúre konania jednotlivca, ktoré je kongruentné s prirodzeným zákonom.

¹² Tým sa do istej miery mení aj charakter pohľadu na prirodzený stav. Je zrejmé, že Locke už v tejto časti traktátu uvažuje o jeho pojme analyticky, t. j. v tom zmysle, že ľudia sú v prirodzenom stave vždy vtedy, keď je politická moc spoločnosti presunutá na jednotlivcov, ktorí sa z jej pút „uvolňujú“ (Locke 1965, 222–223).

Na druhej strane je uplatnenie tohto práva v spoločenskom stave. Ako sme už hovorili, tu ide o jeho modifikovanú a rozvinutú formu, pričom štruktúrna súvislosť prvkov pojmu práva na odpor je tu odlišná. Mohli by sme povedať, že jeho naplnenie sa z hľadiska štruktúry odvíja v „protismere“ v porovnaní s tým, ako sa odvíja v prirodzenom stave. Protismerným pohybom máme na mysli smerovanie v tomto prípade kolektívnej aktivity pri jeho uplatnení. To znamená, že v spoločenskom stave dochádza k uskutočneniu tohto práva až v momente, kedy je ohrozené samotné zabezpečenia spoločného dobra ako všeobecného účelu. V tomto zmysle teda toto právo slúži na ochranu spoločnosti ako garanta práv jednotlivcov. Vidíme, že v prirodzenom stave je to presne naopak, keďže individuálna ochrana práv je tu zabezpečovaním všeobecného účelu – zachovania ľudstva.

Na pozadí takto navrhutej koncepcie práva na odpor môžeme identifikovať aj určitý koncept spoločnosti. My sa však v tomto bode obmedzíme iba na stručné poukázanie na súvislosť, ktorú sme avizovali už na začiatku, t. j. na vystihnutie všeobecnej črty spoločnosti, ktorú nami analyzovaný pojem práva na odpor (ako máme za to) predpokladá. Je nepochybné, že Locke sa nám na základe uvedených charakteristík javí ako proponent vlády zákona, tzv. *rule of law*. Je to zrejme najmä z toho, že vo vymedzovaní jednotlivých mocí politickej spoločnosti neustále upozorňuje na ohraničenie ich rozsahu zákonom. Napokon už samotná del'ba mocí predpokladá úsilie, ktoré je vedené takým spôsobom riešenia problému moci v štáte, ktorý je výslovne postavený na pravidlách či obmedzujúcich podmienkach, jedným slovom na zákonoch, ako kľúčoch k riešeniu tohto problému. Predpokladajúc, že hovoríme v súlade s Lockom, zrejme by sme mohli povedať, že „nezákonná“ spoločnosť *de iure* nie je spoločnosťou. Poukázanie na Lockovo funkcionalistické či teleologické poňatie spoločnosti by azda nemuselo byť nenáležité. Formulácia účelu toľkokrát zdôrazňovaná v *Dvoch trakátoch o vláde* pravdepodobne nebude náhodná. Bolo by samozrejme predmetom inej úvahy tematicky skúmať pojem spoločného dobra (resp. kolektívneho záujmu) v rovine účelu, ale aj bez takejto podrobnej úvahy je možné sformulovať niekoľko základných charakteristík, ktorými sa vyznačuje. Prejavy tohto prístupu, t. j. formulovania charakteru vzniku spoločnosti v rovine účelu nachádzame všade tam, kde Locke kladie dôraz na význam spoločnosti zjednotenej legislatívnou mocou. „Ona je dušou, čo dáva štátu formu, život a jednotu“ (Locke 1965, 240). Aj ďalší Lockov citát uvádzame na podporu tohto nášho presvedčenia. „Založenie legislatívnej moci je prvým a fundamentálnym aktom spoločnosti, ktorým sa uskutočňuje opatrenie na to, aby jej zjednotenie naďalej trvalo pod riadením ľudí a záväznosťou zákonov vytvorených osobami, ktoré k tomu boli oprávnené súhlasom a nariadením ľudí, bez ktorých nikto z nich – jeden či viacerí – nemôže mať právomoc vydávať zákony, ktoré by zaväzovali ostatných“ (Locke 1965, 240). V tejto vete je v skrátenej podobe zhrnutá celá Lockova argumentácia, ktorá sa opiera

o požiadavku legislatívy ako o východisko konštituovania spoločnosti „ovládanej“ zákonmi. Zmiený holistický prvok nachádzame predovšetkým v postulovaní zákona ako prostriedku účelu, pre ktorý spoločnosť vzniká, a ktorý je dosiahnuteľný jedine za predpokladu zavedenia tohto prostriedku, t. j. „oživenia“, a tým zjednotenia spoločnosti.

Literatúra

- ASHCRAFT, R. (1994): Locke's political philosophy. In: Chappell, V. (ed.): *The Cambridge Companion to Locke*. Cambridge: Cambridge University Press, 226–251.
- KRSKOVÁ, A. (2011): *Dejiny politickej a právnej filozofie*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o.
- LOCKE, J. (1965): *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- MANDA, V. (2007): Vzťah osoby a človeka v rámci Lockovho konceptu vzniku súkromného vlastníctva. In: *MINERVA*, 3, (3), 95–102.
- MANDA, V. (2012): Koncept vlastníctva v Lockovej politickej filozofii. In: *Filozofia*, 67 (4), 291–302.
- MANDA, V. (2015): Vzťah slobody a vlastníctva vo filozofii Johna Locka. In: St'ahel, R. (ed.): *Človek, sloboda, vlastníctvo*. Bratislava: IRIS, 21–35.
- RÖD, W. (2004): *Novověká filosofie II*. Praha: OIKOYMENH.

Mgr. František Medo

Katedra filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
frantisek.medo@ukf.sk